

ARKEOLOGI I NORR 12

ARKEOLOGI I NORR 12

2010

ARKEOLOGI I NORR 12

UMEÅ UNIVERSITET
Institutionen för idé-
samlingsstudier

UMEÅ UNIVERSITY
Department of
Historical, Philosophical
and Religious studies

Tryckt med bidrag från Vetenskapsrådet

Omslagsbild:

Nolbystenen i Njurunda socken, Medelpad.
Foto Bengt A. Lundberg 1999/Kulturmiljöbild.

Utgivare och distribution:

Institutionen för idé- och samhällsstudier, Umeå universitet
SE-901 87 Umeå, Sverige

Redaktör:

Per H. Ramqvist
epost: per.ramqvist@arke.umu.se

Grafisk form, lay-out och omslag:

Per H. Ramqvist

Engelsk språkgranskning

Sees-editing Ltd, UK

ISSN 0284-558x

Tryck:

Original, Umeå
2010

Innehåll

<i>Per H. Ramqvist</i> Förord	v
<i>Thomas B. Larsson</i> Människan och älgen vid Bastuloken. En delundersökt bolplatsvall från neolitikum i Västernorrland	1
<i>Ola George</i> Rösegravar och näringsfång i ny belysning	17
<i>Ove Hemmendorff</i> Långsiktigt hållbara lokaliseringar. Makt, kult och platskontinuitet på Frösön	37
<i>Marta Lindeberg</i> Gravar med järnkittlar i Medelpad och Hälsingland. Högom och de vendeltida järnkittelgravarna	83
<i>Magnus Källström</i> Runorna norr om Ödmården. Om vikingatida skrifttraditioner och missionsbiskopen som blev norrlänning	109
<i>Staffan Mjönes</i> Det uppochnedvända trädet. Vikingar och samer i Överhogdalsbonad III	133
<i>Ingela Bergman</i> Finnar, lappar, renar och bönder. Om medeltida befolkningsgrupper och näringar avspeglade i ortnamn i Bottenvikens kusttrakter	167
<i>Anders Huggert</i> En nådastötsdolk i senmedeltidens Bygdeå	193
<i>Ewa Ljungdahl</i> En gåtfull fornlämning i jämtlandsfjällen	217

Rösegravar och näringsfång i ny belysning

Ola George

English summary

Excavations have been undertaken on two cairns in Härnösands municipality, Ångermanland; one of these was carried out a hundred years ago. New analytical methods have shown that people buried in the two cairns had a terrestrial diet. Domestic animals found in other cairns indicate the same thing. The results contradict previous research that has emphasized links to seal hunting and fishing. Burial in cairns was a long tradition, lasting from the Bronze Age to the end of the Iron Age. In some places there is continuity between the Bronze Age and the Iron Age cairns and there are also examples of cairns and mounds in a single location. This implies that the same group of people inhabited both the coast and the farms where grave mounds are found. Our knowledge of the people who used the cairns is still very limited. We know the location of their graves but not their settlements, although these may have been in deep valleys not far from the graves.

Ola George, Murberget, Länsmuseet Västernorrland, Box 34, SE-871 21 Härnösand, Sweden. ola.george@murberget.se

Inledning

I samband med nydragningen av järnvägen norr om Härnösand (Ådalsbanan) undersökte Murberget i samarbete med Riksantikvarieämbetet, Uv- Mitt år 2005 ett gravröse från yngre järnåldern. Resultatet av de analyser som genomfördes på skelettmaterialet och som avslöjar kostens ursprung har stor betydelse för tolkningen av den s.k. kuströse-kulturen. När Murberget några år senare anordnade utställningen "Förlorad forntid" som handlade om arkeologi i Härnösands kommun ingick ett lån från Statens Historiska Museum av ett bronsåldersskelett. Detta skelett hade grävts fram av Eskil Olsson 1911. Det framstod då som intressant att utföra isotopanalyser även av detta material och medel

Ola George
(f.1968).

*Har arbetat vid Murberget Läns-
museet Västernorrland av och till sedan 1994. Innehar för närvarande en tjänst som arkeologisamordnare.*

Arbetar med lämningar från neolitisk till historisk tid, men är främst intresserad av lämningar och kulturmiljöer från järnåldern. Har tidigare arbetat vid Riksantikvarieämbetets uppslagsverksamhet.

söktes från Björnkåbruksfonden som också beviljade ansökan. Resultaten från bronsåldersröset pekar i samma riktning som resultaten från järnåldersröset.

Resultaten av analyserna är mycket intressanta och går stick i stäv med mycket av den tidigare forskningen. Många arkeologer har antagit att rösen har tillhört en mer eller mindre maritim kultur.

Kunskapen om kuströse-kulturen som den brukar kallas är överlag mycket liten. Vi känner i stort sett till gravarnas lägen även om flera, speciellt på järnåldersnivåer framkommer vid riktade inventeringar. Kunskapen om boplatsernas lägen, karaktär och omfattning är nästintill obefintlig.

Natur och kulturmiljö

Området består till övervägande del av berg och moränbackar förutom de uppodlade dalgångarna. Den idag odlade marken ligger på nivåer från några meter upp till ca 50 meter över havet. Det har alltså redan under bronsåldern funnits odlingsbar mark i närområdet.

De båda rösemiljöerna som denna artikel berör har under förhistorisk tid legat relativt skyddade från havssidan av Hemsön, Lungön och Vågnön (som numera är en halvö). Bronsåldersröset ligger i anslutning till Sannasundet där delar av Ångermanälven rinner ut, järnåldersröset ligger på norra sidan Älandsfjärden. Avståndet mellan de båda undersökningsobjekten är 4,3 km (fig. 1).

Järnåldersröset vid Älandsfjärden

Gravröset, Raä 277 i Säbrå socken, Ångermanland undersöktes år 2005 i samarbete mellan Murberget Läns museet Västernorrland och Riksantikvarieämbetet UV Mitt. Anledningen till undersökningen var att röset låg i sträckningen för den planerade järnvägen, Ådalsbanan (George & Vinberg, 2006). Syftet var att undersöka och datera röset för att kunna sätta in det i ett geografiskt, socialt, kronologiskt och eventuellt religiöst sammanhang. En jämförelse mellan bronsålderns och järnålderns rösen ansågs viktigt för att belysa förändringar i religion och ekonomi m.m.

Röset visade sig efter avtorvning vara större och högre än vad som tidigare förmodats, ca 6 m i diameter och 1 m högt. Stenpackningen var lagd mot norra, västra och södra sidorna på ett 2,3 x 1,5 m stort stenblock. På östra sidan fanns bara några block lagda i ett lager. Röset var

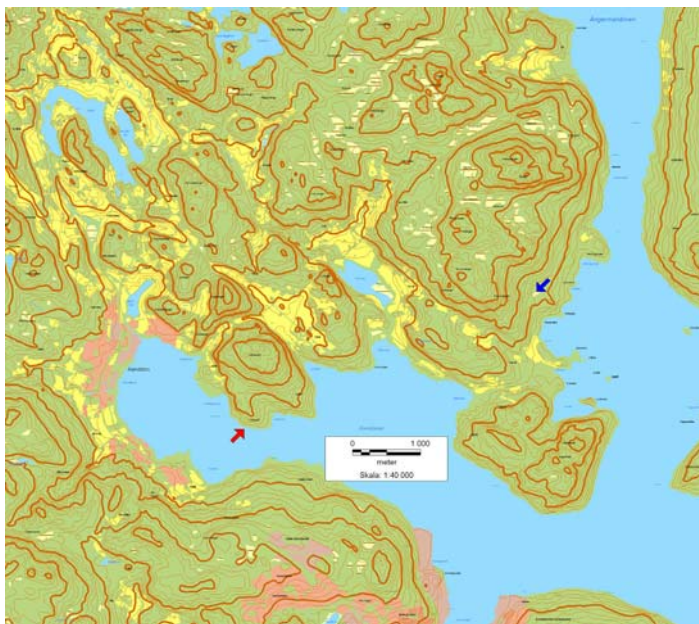

Fig. 1. De undersökta rösenas placering. Vid den röda pilen ligger Raä 277 och vid den blå Raä 43.

högst i söder ner mot vattnet där det var kring en meter högt. De högsta delarna av graven var exponerade mot syd-sydväst.

I konstruktionen fanns några större jordfasta block, i övrigt var stenstorleken 0,1-0,5 m. Röset bar spår av plundring då stenmaterial var utslängt från platsen för själva begravningen.

Mellan det nämnda blocket och ett mindre västerut liggande jordfast block fanns spår efter en kistkonstruktion där den döde lagts ner. "Kistan" var inte större än ca 1,3 x 0,5 m och orienteringen var nordväst-sydöstlig. Ett skallfragment påträffades under en flat sten i sydöst medan en kniv och en sölja låg tillsammans i kistans nordvästra del. I botten av "kistan" fanns en mörkfärgning. Fyndens läge indikerar att den döde mannen begravts i kistan med benen uppdragna. Antagandet bygger på att kniven och söljan låg bredvid varandra, förmodligen i ursprung-

Fig. 2. Rösets södra del efter rensning. Foto från söder.

Fig. 3. Rösets läge i bildens mitt visar på det skymda läget i terrängen. I bakgrunden syns Ålandsfjärden. Foto från nordväst.

Fig. 4. "Kistan" med nedrasade stenblock fotad uppifrån det stora stenblocket i öster. Foto och montage Peter Persson.

ligt läge och kistans längd som ju omöjliggör en begravning med kroppen utsträckt.

I rösets nordvästra del fanns delar av kallmurning delvis bevarad. Även på andra ställen fanns kallmur bevarad främst i sydöst och nordöst. Mindre stenar hade använts för att palla upp blocken i kallmuren. Mellan de stora markfasta blocken i väster fanns mindre block nerkilade. Flera block i kanten av röset var ställda på högkant. Mot botten av röset fanns en mindre stenpackning bestående av ca 0,1 m stora stenar. Jordarten i området bestod av småstenig morän med inslag av stora block.

Rösets läge i terrängen var inte framträdande och hade det placerats några meter högre upp hade det syntts betydligt bättre (fig. 2-3).

Fyndmaterialet

En bit slagen kvarts påträffades i stenpackningens östra del, fyndet utgör dock inget verktyg enligt Christina Lindgren vid UV-Mitt. Bearbetad eller sönderdelad kvarts i gravar har påträffats på flera platser i Väster-norrland. Rituell deponering ser ut att vara en rimlig förklaring på förekomsten av stenmaterial i järnåldersgravar. Det bearbetade kvartsstycket kan ingå i ett sådant sammanhang.

Tab. 1. Fynden från Raä 277.

Nr	Fynd	Mått (mm)	Vikt (g)
1	Skallfragment	100x75x9	48,0
2	Kniv	175x29x8,5	75,9
3	Sölja	28x21x7,5	7,2
4	Slagen kvarts	83,5x31x30	102,5
5	Törne?	23,5x8x8	2,3
6	Järnbricka	15x15x4	1,5
7	Skallfragment	30x19x6,5	1,6

Fig. 5. Skallfragment nr. 1 (verklig storlek ca 100 x 75 mm). Foto Peter Persson.

Fig. 6. Kniven nr. 2 och söljan nr. 3 efter konserveringen.

Kniven motsvarar ganska väl vendeltida knivar från perioden VII:1 (Nerman 1969:Taf.45). Dateringen av perioden ligger mellan 550 och 600 e. Kr. Kniven från Ulvvik har ett kraftigt tilltaget blad och har mot spetsen en svagt sluttande rygg.

Eskil Olssons undersökning 1911

Under åren 1908 - 1911 genomförde Eskil Olsson en uppteckning av fasta fornlämningar i Norrland, med medel han fått från anslag, som de norrländska länens landsting beviljat Norrländska Studenters Folkbildningsförening i Uppsala. Sommaren 1911 undersöktes några s.k. kummel i olika delar av landskapet av Olsson efter anslag från Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitetsakademien (Olsson 1914:49). Sammantaget undersökte Eskil Olsson 23 kummel (Olsson 1914:66). Nedan följer hans redogörelse efter undersökningen av bronsåldersröset:

I 23 undersökta kummel gjordes blott tre fynd: delar av ett skelett samt brända. Skelettet (Raä 43 som avhandlas i denna artikel) låg i det redan beskrivna präktiga kumlet vid Tjärdrarbäcken (numera Tjärdalsbäcken) i Säbrå. Tack vare det i det inre av detta kummel förekommande gruset och småstenen hade det blivit så pass tätt, att en del ben - delar av skallen, lårben och diverse andra ben - hade kunnat bibehålla sig (Olsson 1914:68f).

Kumlet beläget vid Tjärdrarbäcken ofvan den odlade tegen vid vägen. Vid dessa kummel- bredvid det undersökta lågo ytterligare tre- skall det ofta hafva "skrömtat". Sålunda fanns det flera personer bland annat fadern till en af mina arbetare, som sett en stor, svartklädd kvinna gå fram och tillbaka vid kumlen. En midsommarnatt hade ett par personer varit här för att söka skatter. Då de som bäst voro sysselsatta med att rifva upp kumlet, fingo de se en svart tupp, som gol väldeliga. De blefo häraf så uppskrämda, att de strax måste gifva sig af härifrån.

Kumlet, hvilket var ganska mycket uppkastat [se profil, fig. 11], bestod som vanligt af större och mindre rundade stenar. Det var omkring 18 m i diameter och ungefär 3 meter högt. Sedan ett hvarf sten afplockats, kom man på ett lager, hvilket hade som fyllnad mellan de större stenarna småsten och mycket groft grus. Under detta vidtog åter den vanliga byggnadsformen med tomrum mellan stenarna. Kumlet hade varit hoplagt med stor omsorg. Sålunda hade ytterkanten varit

murad af plana stenar, fastän den nu för det mesta var utrasad. Ungefär 5 meter från ytterkanten påträffades en mur (a) se plan och foto! en meter hög och på det omsorgsfullaste murad. Den följdes omkring 3 meter samt tycktes fortsätta åt båda sidor sannolikt rundt hela kumlet, ty den fanns i båda de profhål, som upptogs å ett par andra ställen. Kumlets botten utgjordes af ett 25 cm tjockt gruslager, hvilket låg omedelbart på berget, som sluttade ganska starkt från W till O. Inuti kumlet fanns det en kista, 1,95 lång och 0,5 meter bred (se foto, profil och specialplan öfver kistan) som var fullkomligt orörd. Taket bestod af 5 stora stenhällar. Hvardera längsidan utgjordes af 2 på kant resta hällar. Dessa hade blifvit valda med utomordentlig noggrannhet, ty ehuru så stora- den ena i O väggen var 1,50 m lång- voro insidorna fullkomligt plana och stenarnas tjocklek, undantagandes en, blott omkring 15 cm. Gaflarna bildades af hvar sin stenhäll. Kistan stod i riktningen N 15° O. kistan innehöll delar af ett skelett. I norra delen fanns räster af skallen, hufudskål, käkbitar, tänder mm. I motsatta änden lågo det ena lårbenet samt delar af

Fig. 7. Kista i kumlet vid Tjärdalsbäcken, Säbrå sn. Foto: ATA.

det andra. Omkring dessa upplockades flera andra benbitar. Af skelettet för öfrigt återstod endast fint mjöl. I närheten af skallen hittades ett flintstycke, 6 cm långt, knackadt rundt om samt mycket nött. Skelettet hvilade på ett 35 cm tjockt gruslager (beskrivning av röset av Eskil Olsson till Kungliga Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien efter undersökningarna i Ångermanland år 1911).

Riksantikvarieämbetets beskrivning av fornlämningen:

Raå 43 består av fyra objekt, 43:1 är det för artikeln aktuella röset som är 20 m i diameter och intill 2 meter högt och med ställvis synlig kantkedja. 43:2 är ett röse som är 10 m i diameter och 1 m högt med ställvis bevarad kantkedja, i botten spår av mittgrop med kista? 43:3 är en rund stenfylld stensättning, 5 m i diameter och 0,2 meter hög. 43:4 är en stensättning, rest av rund? 5 m i diameter och 0,2 meter hög

Fig. 8. Bild av inre kallmur i röset. Foto från ATA.

Fig. 9. Det undersökta gravröset Raä 43:1 till vänster i bild.

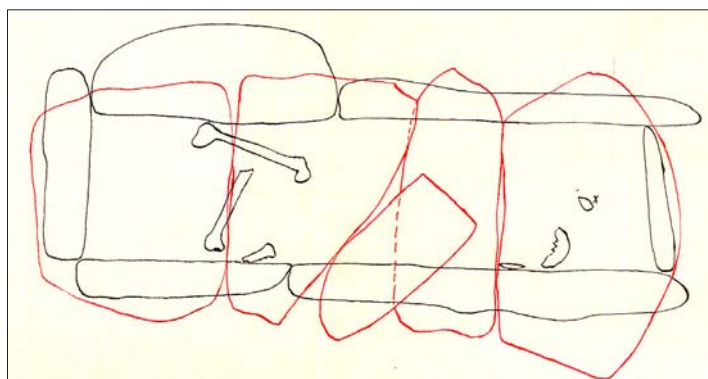

Fig. 10. Hällkistan i röset Raä 43:1 i plan (efter Olsson 1914).

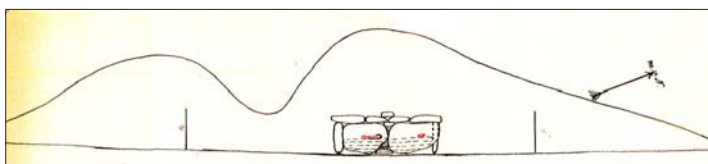

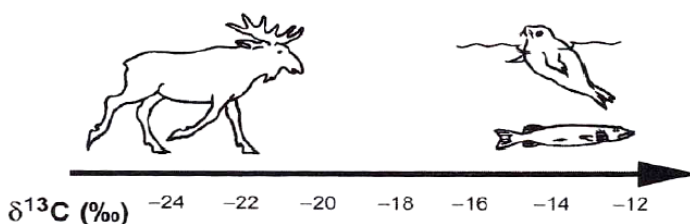
Fig. 11. Profil av röset Raä 43:1 (efter Olsson 1914).

Fig. 12. Flintföremålet som tillvaratogs i samband med Eskil Olssons undersökning av bronsåldersröset 1911. Föremålet är ca 6 cm långt.

Analys av stabila isotoper

Genom att analysera kolet i kollagenet mäter man mängden terrestriskt vs marint protein som individen ätit av de senaste 10-15 åren av sin livstid (baserat på analyser av ben). Ett lågt värde indikerar en terrestriskt baserad diet medan ett högt värde indikerar en mera marin diet (Linderholm 2009).

Figur 13. Schematisk representation av $\delta^{13}\text{C}$ -värden för olika dieter (terrestrisk vs marin) (efter Linderholm 2009).

Analys av stabila isotoper från bronsåldersröset

Dietmässigt har individen en stark terrestrisk diet om man tittar på $\delta^{13}\text{C}$ värdet på $-20,83\text{‰}$. Genom att samtidigt mäta $\delta^{15}\text{N}$ ser man att individen har ett relativt lågt värde på $9,16\text{‰}$ vilket skulle indikera en diet som till en stor del är baserad på terrestriskt producerat protein.

Genom att man mäter $\delta^{34}\text{S}$ för individen kan man få en uppfattning om varifrån (rent geologiskt/geografiskt) maten kommer som individen har ätit. Här ser man att individen har ett värde på $12,68\text{‰}$, vilket är

ett högt värde om man jämför detta med de $\delta^{34}\text{S}$ -värden som uppnåtts i Birka som har ett medelvärde på 5,2 ‰ (StDev 2,5) och från Björned som har ett medelvärde på 5,4 ‰ (StDev 3,4) (data från Linderholm et al. 2008a, b diagram I).

Genom dietanalysen som är genomförd kan man tydligt spåra en terrestrisk diet, med lite eller inget marint inslag eller sötvatteninslag (Linderholm 2009:5).

Analys av stabila isotoper från järnåldersröset

Kollagenet skickades till geokemiska laboratoriet vid Institutionen för geologi och geokemi vid Stockholms Universitet, följande data kom fram:

Prov	Invägt (mg)	$\delta^{13}\text{C}$ vs PDB (‰)	% C	$\delta^{15}\text{N}$ vs air (‰)	% N	C/N
Säbrå	0,461	-20,81	45,97	10,38	15,88	3,38

Resultaten visar på att individen i gravröset levde på en terrestrisk diet. Kollisotopvärdet ($\delta^{13}\text{C}$) på -20,81 ‰ anger vad huvudkällan av protein kommer från i dieten och minus 20 är helt terrestriskt till skillnad från t.ex. minus 13 som anger ett huvudsakligt marint inslag. Kväveisotopvärdet ($\delta^{15}\text{N}$) anger var i näringskedjan man befinner sig och även detta värde, 10,38, pekar på en terrestrisk föda (Linderholm 2006).

Osteologisk analys

De osteologiska analyserna utfördes av Petra Molnar vid osteo-arknologiska forskningslaboratoriet, Stockholms universitet. Skelettfyndet från *järnåldersröset* visar att materialet utgör en del av ett nackben (*occipitale*) av människa. Suturen är inte sammanväxt, vilket tyder på en yngre vuxen individ (troligen yngre än ca 30 år). Formen på nack-knölen (*protuberantia occipitalis externa*) indikerar en manlig individ.

I materialet som analyserades från *bronsåldersröset* fanns enligt Molnar både bränt och obränt material och analysen av skelettdelarna tyder på att det rör sig om en man, troligtvis ca 20-25 år gammal. Fogen mellan nackbenet och kilbenet i kraniet (*synchondrosis sphenoccipitalis*) har växt samman vilket tyder på en ålder högre än 20 år. Tandslitaget på båda kindtänderna var dock marginellt, vilket indikerar en låg ålder, 17-25 år. Suturerna mellan de olika benen i kraniet är i det närmaste öppna,

vilket också tyder på en yngre individ. Tilläggas kan att benen är relativt gracila, och troligen har individen inte varit lång, även om inga mått har kunnat tas för att mäta kroppslängden. Att brända och obrända ben påträffades i kistan är intressant och frågan är om fler än en individ gravlagts, trots att kistan såg orörd ut?

DNA-analyser

Flera försök genomfördes för att undersöka laktostolerans/intolerans samt två olika segment från mitokondriellt DNAt, för att spåra härkomst hos individerna i de båda rösen. Tyvärr gick det inte att utvinna analyserbart DNA från benen (Linderholm 2009). Troligen beroende på att materialet var allt för nedbrutet.

¹⁴C-analyser

En ¹⁴C-analys (Ua 37 911) utfördes på humant skalltak från kistan i *bronsåldersröset* år 2009. Med 89,5 % sannolikhet faller dateringen inom tidsspännat 1500-1370 f. Kr. Dateringen motsägs inte av själva gravkonstruktionen med en drygt manslång kista.

¹⁴C-analys gjordes också på kollagenet från skallbenet i *järnåldersröset* (Ua 32 296) och analysen visar att den gravlagde med 94 % sannolikhet dog mellan år 530 och 660 e. Kr. och med 68,2 % sannolikhet mellan det något snävare tidsspännat 560 och 640 e. Kr. Dateringen av begravningen är därmed i huvudsak vendeltida. Gravens nivå på 15 meter över havet visar att graven varit strandbunden.

Något om forskningsläget

Eskil Olsson skrev efter sina undersökningar 1914:

Hava nu invånarne under bronsåldern kvarstått på fiskarjägerstadiet, är det föga troligt, att de byggt dessa ansenliga kummel. Ett känt faktum är nämligen - åtminstone i Norden - att folket först sedan det blivit bofast och åkerbrukande förresten på många håll ej ens då - börjat att uppföra gravbyggnader över sina döda. Åtminstone kan man ej våga tro, att kringflyttande stammar hava begynt med att hoplägga sådana utomordentligt präktiga kummel som det ovan beskrivna från Tjärdrarsbäcken i Säbrå socken. Min mening är dock, att de flesta kumlen tillhöra järnåldern och därunder använts jämsides med högarna. (Olsson 1914:73).

Baudou skriver (1977:177ff):

Flertalet rösen ligger i terräng, som varit svår att utnyttja för odlare. Den omedelbara närheten till havet synes tyda på, att havet varit en viktig näringskälla.

Eftersom man fortfarande inte med säkerhet vet, var rösebyggarna haft sina boplatser är det dock ytterst svårt att besvara frågan, hur de levde.

Man har betonat, att rösena ligger i en miljö, där odling knappast varit möjlig eller trolig. Detta stämmer inte alltid. Ganska ofta finns sandiga och lättdränerade marker nära rösen, som kan ha utnyttjats för en odling av samma typ, som förekom på liknande marker vid Anundsjön tusen år tidigare.

Selinge beskriver kust och inland som delar av samma kultur under bronsåldern. Han sätter in kuströsen i ett system med näringsutnyttjande av olika resurser med säsongsbosättningar och vandringar mellan inland och kust (Seling 1979:132). Ett problem med denna teori är att få rösegravar finns i inlandet.

Bolin anser att rösebyggarna tillhört en mobil grupp av jägare/samlare:

The fire-cracked stone mounds in the river-basin area and the coastal cairns along the sea were used by mobile groups who, in many respects, had a similar cultural orientation. These groups used different parts of the landscape for different purposes and activities. It is reasonable to expect that the mobility pattern among the hunter-gatherers was equally subjected to economic strategies as to different social and ideological or religious ends (Bolin 1999: 132).

En annan förklaringsmodell, den dualistiska, utgår från det skiftande arkeologiska materialet i kust och inland, vilket anses representera två olika kulturer med olika ekonomier. Ramqvist menar att längs den mellannorrländska kusten (dvs i det han benämner Region 4) tycks nykuströsen (rösen anlagda under järnåldern) indikera en särskild ekonomisk nisch, nämligen havsbruket, som möjligen är en direkt fortsättning på bronsålderns ekonomi (Ramqvist 2007:160f). Han menar också att medan en stor del av befolkningen längs den mellannorrländska kusten århundradena runt Kr. f. övergick till en huvudsakligen jordbruks-

baserad ekonomi, förblev vissa grupper kvar vid sin gamla bronsålders-ekonomi (Ramqvist 2007:162).

I dag utgår många arkeologer från att rösemiljöerna hört samman med en maritim ekonomi. När analyserna från undersökningen av järnåldersröset kom 2006 blev många arkeologer förvånade av resultaten som visade på en terrestrisk ekonomi. En analys utgör dock inget statistiskt material men måste samtidigt förklaras. När resultaten av analyserna av skelettet från Tjerdalsbäcken pekade i samma riktning är det desto mer angeläget att omvärdera kuströse-kulturens näringsfång.

En av de få boplatser i kustbandet som enbart har dateringar till bronsåldern är Edånger i Viaby socken, Ångermanland, som undersöktes av Evert Baudou (Baudou 1977:48). Pollenanalyser i anslutning till boplatserna visar att betesdrift kan ha förekommit under den aktuella perioden.

De flesta bronsåldersdateringar i Västernorrland har framkommit i samband med undersökningar som främst berört andra tidsperioder. I de fallen har i de flesta fallen bara enstaka anläggningar från bronsåldern framkommit. I inlandet finns ett flertal boplatser med stor tidsmässig spridning, t. ex. Råinget (Raä 123), tre km norr om Nämforsen och Raä 158 i Ådals-Lidens socken som ligger nedströms hållristningsområdet vid Nämforsen).

Då få boplatser som kan knytas till kuströset är kända och än färre undersökta, är kunskapen följaktligen väldigt liten.

Fynd av domesticerade djur från rösemiljöer

I några röset har det framkommit ben från djur. I en grav i Arnäs socken framkom obrända ben av get (Raä 9). Osteologen som analyserade benen ansåg att de var recenta och kasserade benen efter analysen. I en grav i Själevad socken påträffades ben av svin (Raä 25) och i en grav i Tynderö socken (Raä 53) låg ett mellanfotsben av en kalv i botten på gravens som undersöktes av Gottfrid Adlerz vid slutet av 1800-talet. I något fall har även djurben påträffats i stensättningar som ligger i rösemiljöer (Grundberg 1992a). Tyvärr är inget av dessa benfynd daterade. Daterade domesticerade djur från rösemiljöer skulle bidra till förståelsen av ekonomin.

Rösen, högar och boplatser

En förändring av järnåldersrösenas placering kan märkas bland lämningarna i anslutning till Raä 277. Bronsåldersrösen ligger på bergknallar och har förmodligen varit väl synliga för omgivningen. Gravarna på järnåldersnivåer i området kring Raä 277 är mindre och är anlagda så att de inte är lika välexponerade i terrängen. Raä 277 låg i en svacka och kunde inte enkelt urskiljas på nära håll ens efter avverkning. Denna skillnad markerar möjligen en förändring i gravarnas betydelse, samtidigt som flera företeelser tyder på kontinuitet. Ett ålderdomligare drag är skelettbegravningen i ”kista”.

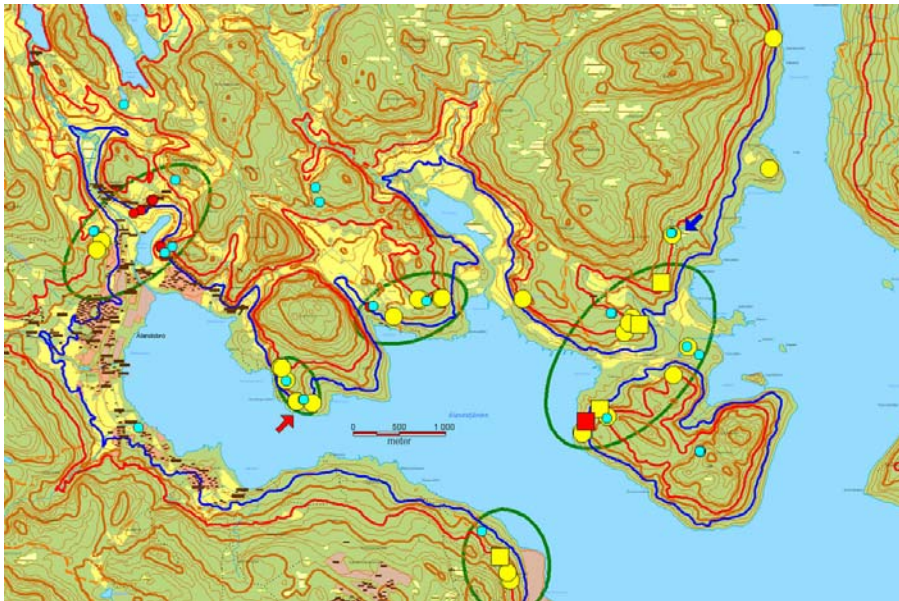
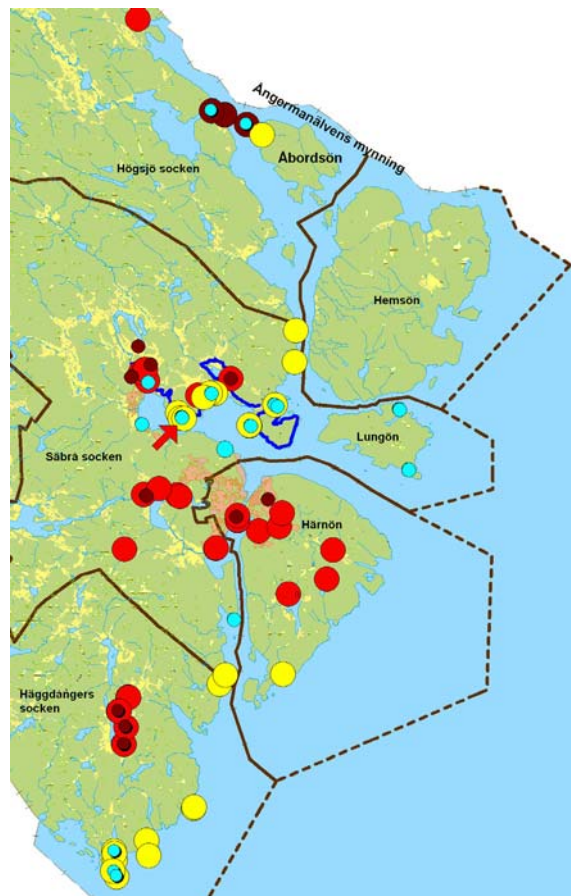

Fig. 14. Fornlämningar vid Ålandsfjärden. På båda sidor av fjärden finns grupper av gravar från brons- järnålder (gröna ellipser). De blåa linjerna anger 15 m ö h motsvarande ca 500-talet e. Kr. De röda linjerna anger 35 m ö h vilket ungefär motsvarar strandlinjen vid tiden för gravläggningen i röset vid Tjärdalsbäcken (1500-1370 f. Kr). Den röda pilen visar det undersökta järnåldersröset Raä 277 och den blå pilen anger platsen för bronsåldersröset Raä 43. Gula prickar är rösen, gula kvadrater rösegravfält, röd kvadrat höggravfält, turkosa punkter är stensättningar och röda punkter visar gravhögar.

Utbredningen av kuströsen och stensättningar på både järn- och bronsåldersnivåer sammanfaller bra i Härnösands kommun (fig. 14-15). Gravhögar från järnåldern ligger ibland i anslutning till rösen på

Figur 15. Gravlokaler från järnåldern i området runt Härnösand. Gula prickar markerar rösen, turkosa markerar stensättningar, röda markerar gravhögar, bruna prickar markerar övertorvade stensättningar. Höggravfälten är inte medtagna i bilden. Den röda pilen markerar platsen för det undersökta röset.

ett sätt som gör att de kan antas ha uppförts av samma grupp av människor. Järnålderns gravhögar ligger i allmänhet i anslutning till odlingsbara jordar vilket inte rösen gör på ett lika påtagligt vis. Rösebyggarna kan ha bott och använt odlingsbar mark på längre avstånd från sina gravar. De kan ha nyttjat närliggande betesmarker till sina djur samtidigt som fiske och havsfångst kan ha bedrivits i mycket begränsad omfattning, även om detta enligt analyserna inte varit den huvudsakliga födan. Det finns dock odlingsbar mark i anslutning till Älandsfjärden, som redan under bronsåldern blivit tillgänglig på grund av landhöjningen. Man kan säga att rösen och högar finns inom samma område och att skillnaden kanske kan bero på en annan inriktning i ekonomin under järnåldern. Rösegrupperna ger med sin platskontinuitet intryck av att vara lämningar efter en bofast befolkning. "Rösekulturen" fanns under hela järnåldern parallellt med gårdarna med sina gravhögar. Förmodligen har inte boplatserna knutna till rösen legat i anslutning till gravarna på samma sätt som järnåldersgårdarna med sina gravhögar, utan kanske i ett från kustlinjen mer indraget läge. Var boplatserna legat är en viktig fråga för framtiden att lösa.

Diskussion

Kuströsen har uppförts under lång tid, från äldre bronsålder fram till den yngre järnålderns slut. Rösen är en av de mest långlivade fornlämningstyperna i landet, ändå är kunskapen om de människor som begravdes i dem mycket liten. Gravarnas lägen är väl kända medan kunskapen om boplatsernas placering och karaktär är minimal. Rösen som denna artikel behandlar tyder på att det i vissa områden finns en lång platskontinuitet. Bronsåldersrösen, ofta belägna på bergshöjder efterföljs av yngre, lägre placerade rösen som anlagts nära den samtida stranden. Järnåldersrösen skiljer sig avseende såväl placering i landskapet som i storlek och de är även generellt sett mindre monumentala. Det förekommer dock stora järnåldersrösen, men de är inte så frekventa som under bronsåldern. Förutom områdeskontinuiteten har flera andra företeelser lång tidsmässig spännvidd, exempelvis skelettbegravning i kista, kallmurade kanter och placeringen nära havsstränderna.

Analyserna från här aktuella rösen visar att de begravda i båda fallen varit unga män, som ätit en landbaserad (terrestrisk) kost. Resultaten

går stick i stäv med den tidigare forskningen. Fynden av domesticerade djurben funna i andra rösen i länet pekar också på en ekonomi med tamdjurshållning och betesdrift.

Sammantaget tyder mycket på en bofast befolkning som av något skäl inte ätit marin föda i någon större omfattning. Viktigt blir därför att finna rösebyggarnas boplatser, som förmodligen ligger inne i havsvikarna och undersöka några av dem samt genomföra pollenanalyser från myrar i anslutning till boplatserna för att få ett grepp om resursutnyttjandet. I det här studerade området återfinns gravhögar i samma områden som rösen. På Vagnön finns högar och rösen bredvid varandra (Raä 177 höggravfält och Raä 176 rösen). Det verkar därför som om det är en befolkningsgrupp som uppfört de olika gravarna. Möjligen kan man även se högbyggandet och det teknokomplex som hör samman med det som en avknoppning av ”kuströse-kulturen”?

Referenser

- Baudou, Evert 1977. Den förhistoriska fångstkulturen i Västernorrland. *Västernorrlands förhistoria*. Härnösand.
- Bolin, Hans 1999. *Kulturlandskapets korsvägar. Mellersta Norrland under de två sista årtusendena f. Kr.* Stockholm Studies in Archaeology 19. Stockholm.
- George, Ola & Vinberg, Ann 2006. *Arkeologisk undersökning av gravröse vid Ålandsfjärden*. Länsmuseet Västernorrland. Rapport 1996:10. Härnösand.
- Grundberg, Leif 1992. 1000 år kring Risöfjärden. Arkeologiska undersökningar inom Risöfjärdsprojektet 1990-1991. *Arkeologi Nolaskegs. Fornlämningar, fynd och forskning i norra Ångermanland* (red. Grundberg, Leif & Edblom, Lena). Skrifter från Örnsköldsviks Museum nr 3:131-144. Örnsköldsvik.
- Linderholm, Anna 2006. *Analys gjorda på benmaterial från Gravröse, RAÄ 277, Säbrå sn, Ångermanland*. Institutionen för arkeologi och antikens kultur. Arkeologiska forskningslaboratoriet. Auxilla. Stockholms Universitet. Stockholm.
- Linderholm, Anna 2008. *Migration in Prehistory. DNA and stable isotope analyses of Swedish skeletal material*. 2008. Theses and Papers in Scientific Archaeology J O. Stockholms Universitet. Stockholm.
- Linderholm, Anna 2009. *Stabila isotopanalyser av skelettmateriel från Raä 43:1 i Säbrå socken, Ångermanland*. Uppdragsrapport 133. Institutionen för arkeologi och antikens kultur. Arkeologiska forskningslaboratoriet. Auxilla. Stockholms Universitet. Stockholm.
- Molnar, Petra 2009. *Osteologisk undersökning av skelettdelar från bronsåldersröse (SHM 15 619, Raä 43:1) vid Tjärdalsbäcken i Säbrå sn, Ångermanland*. Utförd för Länsmuseet Västernorrland. Härnösand.

- Nerman, Birger 1969. *Die Vendelzeit Gotlands*. II. Tafeln. Kungl Vitterhets Historie och Antikvitets akademien. Stockholm.
- Olsson, Eskil 1911. *Berättelse öfver arkeologiska undersökningar i Ångermanland*.
- Olsson, Eskil 1914. Översikt av de fasta fornlämningarna i Ångermanland. *Fornvännen* 1914:49-80.
- Ramqvist, Per H. 2007. Fem Norrland. Om norrländska regioner och deras interaktion. *Arkeologi i norr* 10:153-180.
- Selinge, Klas-Göran. 1979. *Agrarian settlements and hunting grounds : a study of the prehistoric culture systems in a north Swedish river valley*. Theses and papers in North-European Archaeology 8. Stockholm.